

«نشریه علمی-پژوهشی آموزش و ارزشیابی»

سال دهم - شماره ۳۷ - بهار ۱۳۹۶

ص. ص. ۱۰۶-۸۳

دسته‌بندی شاخص‌های سنجش کیفیت محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

فریدون یزدانی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۱/۲۹

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۵/۰۶/۱۶

چکیده

هدف از انجام این پژوهش دسته‌بندی معیارها و شاخص‌های سنجش کیفیت کتاب‌های درسی به‌منظور ساخت ابزاری برای سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بوده است. روش تحقیق کیفی و جامعه آماری آن شامل تمامی منابع چاپی و الکترونیکی (فارسی و انگلیسی) منتشر شده در حوزه معیارهای تدوین محتوا بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۴ و نیز تمامی آموزگاران ابتدایی شهرستان ملایر به تعداد ۳۱۵۰ نفر می‌شده است که در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ مشغول به تدریس بوده‌اند. از بین جامعه آماری آموزگاران تعداد ۳۸۰ نفر به شیوه نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و در مطالعه شرکت داده شدند. برای جمع‌آوری بخشی از داده‌ها، بر اساس معیارهای شش‌گانه استخراج شده از منابع موجود در رشته برنامه‌ریزی درسی، مقیاسی تحت عنوان «پرسشنامه سنجش کیفیت کتاب‌های درسی» تهیه و پس از معتبرسازی مورد استفاده قرار گرفت. نتایج نشان داد که ابزار معرفی شده از روایی صوری و محتوایی و نیز پایایی کافی برخوردار است و می‌توان از آن در سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی استفاده کرد. همچنین معلوم شد که کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم دوره ابتدایی بر اساس مقیاس مورد استفاده، در کل و نیز در رابطه با تک تک معیارهای شش‌گانه، در وضع مناسبی است. ضمناً مشخص شد که از نظر آزمودنی‌ها معیارهای مربوط به مؤلفه تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی، بیش از سایر معیارها در کتاب‌های درسی پایه سوم رعایت شده است.

واژگان کلیدی: کتاب‌های درسی، مقیاس ارزشیابی کیفیت کتاب‌های درسی، معیارها، آموزش ابتدایی

Classifying the Indices for Assessing the Quality of Elementary Textbooks

Feridoun Yazdani

Date of receipt: 2016.04.07

Date of acceptance: 2016.09.06

Abstract:

The aim of this study was to classify the criteria and indices for assessing the quality of textbooks in order to make a valid and reliable scale for assessing the quality of elementary textbooks. It was a qualitative research including all electronic and print resources in the field of curriculum development, published in the period 2000-2015, and all elementary teachers (3150 people) of Malayer in Hamadan province, teaching in the academic years 2014-2015. Among the teachers' population 380 teachers were selected through convenience sampling. To gather the data, a researcher made questionnaire was made and implemented after validation, based on the six criteria extracted from the current resources in curriculum development, entitled "the questionnaire of assessing the quality of textbooks". The results showed that the instrument had ample face validity, content validity, and reliability, and can be used in assessing the quality of elementary textbooks. It was found that the quality of the third grade elementary textbooks, in general, and regarding the six criteria, was appropriate. Also, it was revealed that, according to the participants, the criterion related to the match between the content and religious attitudes has been observed more than other criteria in the grade three elementary textbooks.

Keywords: textbooks, the scale for assessing the quality of textbooks, criteria, elementary education

مقدمه

برنامه‌دستی^۱ مهارت‌ها، عملکردها، دانش و نگرش‌های دانش‌آموزان را توصیف می‌کند که انتظار می‌رود در مدرسه آموخته شوند (آیراسیان و راسل^۲، ۲۰۰۸؛ ترجمه کرامتی، ۱۳۹۰). در برنامه‌دستی مدارس سراسر دنیا کتاب‌های درسی از اهمیت بالایی برخوردارند. در گذشته، مفهوم برنامه‌دستی بیشتر مترادف با مطالب کتاب‌های درسی بوده است که به وسیله دانش‌آموزان به‌خاطر سپرده می‌شدند (یزدانی، ۱۳۹۴: ۳۰). از این روست که در نظام‌های آموزشی و پرورش رسمی، کتاب‌های درسی مهم‌ترین منبع محتوای برنامه‌دستی به حساب می‌آیند.

کتاب درسی یکی از مهم‌ترین منابع یادگیری در هر نظام آموزشی است و در ایران نیز یکی از مهم‌ترین نقش‌ها را در برنامه‌های درسی ایفاء می‌نماید (عریضی و عابدی، ۱۳۸۲). ارزشیابی محتوای کتاب‌های درسی همیشه به‌عنوان یک موضوع مهم، مورد توجه برنامه‌ریزان درسی بوده است؛ این مطلب به‌خصوص در کشور ما که از یک نظام آموزشی متمرکز برخوردار است و گاهی کتاب‌های درسی به‌عنوان تنها منبع محتوای برنامه‌دستی به حساب می‌آید، اهمیتی دوچندان دارد. در کشور ما، علی‌رغم انتشار مقاله‌ها و کتاب‌های متعدد در حوزه ارزشیابی برنامه‌دستی، متأسفانه هنوز چهارچوب یا شاخص‌های دقیق و مورد توافقی از معیارها برای سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی ارائه نشده است (یزدانی، ۱۳۹۴). در سنجش و ارزشیابی برنامه‌های درسی معمولاً از اصطلاح‌های شاخص^۳ و سنجه^۴ برای اشاره به معیارها و محک‌های کیفیت و اثربخشی کتاب‌ها استفاده می‌کنند. شاخص‌ها و سنجه‌ها وسیله‌ای برای اطمینان از عینیت و دقت سنجش در فرایند ارزشیابی کتاب‌های درسی به حساب می‌آیند. الزامات و معیارهایی که در تعیین و نوشتن شاخص‌ها و سنجه به کار می‌رود باید دربرگیرنده ویژگی‌هایی باشد که توسط متخصصان علوم روان‌شناختی، یادگیری، برنامه‌ریزی درسی و نیز متخصصان سایر رشته‌ها مورد تأیید قرار گرفته‌اند.

شورای کتاب‌های درسی آمریکا^۵ (۲۰۰۹) برای تدوین کتاب‌های درسی یا ارزشیابی آن‌ها معیارهای زیر را در نظر می‌گیرد: پارامترهای کلی، سبک و محتوای کتاب، ارائه فعالیت‌های آموزشی، کیفیت سؤال‌های سنجش و خود-ارزیابی.

علاوه بر معیارهای فوق، محمود، ظفرآقبال، و سعید (۲۰۰۹) براساس معیارهای تولید محصول گاروین^۶ (۱۹۸۷ب) شاخص‌هایی برای سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی ارائه کرده‌اند. گاروین (۱۹۸۷آ و ۱۹۸۷ب) هشت ویژگی یا مؤلفه برای ارزشیابی کیفیت محصول معرفی می‌کند. محمود، و

---

1. Curriculum
2. Airasian & Russell
3. Indicator
4. Rubric
5. The American Textbook Council
6. Garvin

همکاران (۲۰۰۹) هشت مؤلفه یا شاخص مطرح شده از سوی گاروین را برای ارزشیابی کتاب‌های درسی مورد استفاده قرار داده‌اند. این شاخص‌ها عبارت‌اند از: اجرایی‌بودن^۱، خصوصیت بارز^۲، قابلیت اعتماد^۳، هماهنگی با استانداردها^۴، دیرپایی یا دوام‌پذیری^۵، کیفیت خدمات^۶، زیبایی‌شناختی^۷ و خوش‌نامی^۸. هرچند شاخص‌های مطرح شده در الگوی محمود و همکاران (۲۰۰۹) برای ارزشیابی کتاب‌های درسی مفیدند؛ اما تمرکز این شاخص‌ها بیشتر روی کیفیت‌های فنی است تا محتوایی، بنابراین برای سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی نمی‌تواند ابزار کامل و مناسبی به حساب بیاید.

برخلاف محمود و همکاران که رویکرد فنی و صنعتی به ارزشیابی کتاب‌های درسی داشته‌اند، ابراهیم‌کافوری (۱۳۸۹) بیشتر با رویکرد روان‌شناختی به سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی پرداخته است. ابراهیم‌کافوری با استفاده از روش پژوهش ارزشیابی و بهره‌گیری از چند رویکرد ارزشیابی (مثل: هدف- مدار، متخصص- مدار و اعتبارسنجی) و با در نظر گرفتن نظریه‌ها و اصول روان‌شناسی تربیتی و یادگیری، اقدام به تهیه یک فهرست وارسی برای سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی کرده است. شاخص‌های تهیه شده او شامل: ویژگی‌های عمومی، محتوا، سازمان‌دهی، اصول روان‌شناختی، و ارزشیابی می‌شوند. او برای هر مؤلفه نیز تعدادی زیر- مؤلفه همراه با تعدادی سنج (گویه) تهیه کرده است که در مجموع دربرگیرنده پنج مؤلفه، سیزده زیر- مؤلفه و ۴۴ سنج (گویه) می‌شده است.

علاوه بر موارد فوق، روش‌های دیگری نیز برای ارزشیابی کتاب‌های درسی ذکر شده است. اکثر چنین بررسی‌هایی مبتنی بر نظرخواهی از ذی‌نفعان برنامه درسی بوده و تعداد اندک مطالعاتی نیز که به صورت تحلیل محتوا^۹ انجام شده‌اند، مفهوم خاصی را در کتاب‌های درسی بررسی کرده‌اند. در ادامه به چند نمونه اشاره می‌شود:

رضاپور (۱۳۷۸) به بررسی تحلیلی و تطبیقی محتوای کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از لحاظ مطابقت با عوامل خلاقیت و اعمال ذهنی گیلفورد می‌پردازد. روش پژوهش او تحلیل محتوا بوده و جامعه آماری تحقیق وی کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی و نمونه آماری نیز کلیه پرسش‌ها و تکالیف کتب درسی تحت مطالعه او بوده‌اند. یافته‌های او نشان داد که در طراحی تکالیف درسی کتب یادشده به عوامل مربوط به خلاقیت و تفکر واگرا توجه شایسته‌ای نشده است.

عریضی و عابدی (۱۳۸۲) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از لحاظ پرداختن به "سازه انگیزش و مؤلفه‌های آن"، پرداخته‌اند. ابزار آن‌ها یک سیاهه مشتمل بر ۵ مؤلفه اصلی و ۱۲۵

1. Performance
2. Features
3. Reliability
4. Conformance
5. Durability
6. Serviceability
7. Aesthetic
8. Perceived value
9. Content analysis

مؤلفه فرعی بوده که پایایی و روایی لازم را دارا بوده است. نتایج بررسی آن‌ها نشان داده که کتاب‌های درسی ریاضی و علوم تجربی بیش از کتاب تعلیمات اجتماعی به سازه انگیزش پیشرفت توجه داشته؛ کتاب‌های فارسی و دینی و قرآن نیز تا اندازه متوسطی به این موضوع توجه داشته‌اند؛ همچنین در مقایسه کتاب‌های پایه‌های مختلف معلوم کرده‌اند که کتاب‌های پایه‌های پنجم و چهارم در حد زیاد و کتاب‌های پایه‌های اول و دوم کمتر به سازه انگیزه پیشرفت توجه داشته‌اند.

دهقانی (۱۳۸۸) به بررسی کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان می‌پردازد. او برای این کار از نظر آموزگاران بهره می‌گیرد. جامعه مورد بررسی او عبارت بوده‌اند از: الف) کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی (سوم، چهارم و پنجم)، که از هر کتاب بخش تعلیمات ۱ مدنی، مورد تحلیل قرار گرفته است. ب) ۲۶۲ آموزگاران سوم، چهارم و پنجم دوره ابتدایی شهرستان ارومیه. ابزار گردآوری او پرسشنامه بوده است. نتایج بررسی او نشان می‌دهد که میزان مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی مجموعاً در حد متوسط و متوسط به پایین بوده است و تعداد و درصد مقوله‌های مهارت‌های اجتماعی کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب پایه چهارم و در کتاب پایه چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم بوده است.

مرعشی، هاشمی و مقیمی‌گسک (۱۳۹۱) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی «بخوانیم و بنویسیم» و «هدیه‌های آسمانی» دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹، از منظر توجه به مقوله‌های آموزش فلسفه به کودکان می‌پردازند. روش آن‌ها تحلیل محتوا بوده و با استفاده از چک‌لیستی داده‌ها را جمع‌آوری می‌کنند. نتایج بررسی آن‌ها نشان می‌دهد که در کتاب‌های درسی یادشده، مقوله استدلال بیشترین فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده، اما کم‌ترین توجه به مقوله قضاوت صورت گرفته است.

عابدینی‌بلتورک و میرشاه‌جعفری (۱۳۹۱) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش صلح از قبیل: حس همبستگی، فرهنگ گذشت و بخشش، احساس مسئولیت در برابر دیگران، شناخت تنوع و تفاوت‌های فردی، نفی تمایزهای قومی، نژادی و مذهبی، دوست داشتن دیگران، می‌پردازند. روش آن‌ها در تحلیل محتوا، *آنتروپی شانون* و واحد تحلیل نیز صفحات (متن، پرسش‌ها، تمرین‌ها و تصاویر) بوده است. جامعه آماری آن‌ها تمامی کتاب‌های درسی پایه‌های دوره ابتدایی شامل ۳۶ جلد کتاب در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ بوده است. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی و ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه حس همبستگی و کم‌ترین فراوانی به مؤلفه نفی تمایزهای قومی، نژادی و مذهبی در این کتاب‌ها مربوط بوده است.

نجفی، خوشنویسان، و چهارباشلو (۱۳۹۲) به بررسی مؤلفه‌های ارتباط معنوی-عاطفی بین فردی و توسعه آن در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی ایران می‌پردازند. روش پژوهش آن‌ها تحلیل محتوا بوده و جامعه آماری‌شان شامل سه عنوان کتاب: تعلیمات اجتماعی، هدیه آسمانی و فارسی

دوره ابتدایی و راهنمایی می‌شده است. آن‌ها از روش آنتروپی شانون برای به‌دست آوردن ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها استفاده می‌کنند. بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه اصول، ویژگی‌ها و شیوه‌ها با ضریب اهمیت ۰/۳۴۶ و کم‌ترین ضریب مربوط به مؤلفه زمینه و مبانی، با ضریب اهمیت ۰/۳۱۸ بوده است. آن‌ها همچنین معلوم می‌کنند که بیشترین ضریب اهمیت در کلیه کتاب‌ها مربوط به شاخص عاطفی (مؤلفه کارکرد و پیامدها) با ضریب ۰/۰۹۹ و کمترین ضریب اهمیت مربوط به شاخص امر به معروف و نهی از منکر (مؤلفه اصول، ویژگی‌ها و شیوه‌ها) با ضریب اهمیت ۰/۰۷۱ بوده است.

علی‌عسگری، چهارباشلو و عطاران (۱۳۹۲) به بررسی جایگاه مؤلفه‌های حقوق بشر در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران می‌پردازند. آن‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا، ۳۶ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ را مورد تحلیل قرار می‌دهند. برای تعیین ضریب اهمیت مؤلفه‌ها از روش آنتروپی شانون استفاده می‌کنند. نتایج آن‌ها نشان داد که به مؤلفه‌های حقوق بشر در این کتاب‌ها توجه متعادلی نشده است.

حسینی‌یزدی و احمدیان (۱۳۹۳) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به انواع پرسش‌های درسی، می‌پردازند. ابزار آن‌ها چک‌لیستی بوده که روایی‌اش را متخصصان تأیید کرده بودند. برای تعیین پایایی آن نیز از فرمول ضریب توافق ویلیام/اسکات استفاده و ضریب پایایی آن را ۰/۸۱ گزارش می‌کنند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که در کتاب پایه اول سؤال‌های همگرا و فرد-مدار بیشترین فراوانی و سؤال‌های نتیجه-مدار کمترین فراوانی را دارا هستند. در پایه دوم سؤال‌های همگرا و زمینه‌ای بیشترین فراوانی و سؤال‌های نتیجه-مدار کمترین فراوانی را داشته‌اند. در پایه سوم و چهارم، سؤال‌های همگرا و عملی بیشترین فراوانی و سؤال نتیجه-مدار کمترین فراوانی را داشته‌اند. در پایه پنجم سؤال‌های همگرا و موضوع-محور بیشترین فراوانی و سؤال‌های نتیجه-مدار و پیش‌بین، کمترین فراوانی را داشته‌اند. علاوه بر این، نتیجه آزمون‌های دو نشان می‌دهد که بین مقادیر مشاهده شده و مورد انتظار در انواع سؤال‌های درسی در تمام پایه‌ها، تفاوت معناداری وجود داشته است.

سنجش و ارزشیابی محتوای برنامه‌درسی فعالیت‌های است شامل توصیف و قضاوت در مورد شایستگی و ارزش آن (طالبی، مظلومیان و صیف، ۱۳۹۴). کیفیت محتوای کتاب‌های درسی را می‌توان بر اساس هر شاخص یا موضوعی مورد سنجش و ارزشیابی قرار داد؛ برای مثال می‌توان محتوای کتاب درسی را بر اساس «توجه متناسب به تفاوت‌های جنسیتی دانش‌آموزان» یا بر اساس «میزان توجه به رویکرد اثبات‌گرایی» مورد تحلیل و سنجش قرار داد. اما یکی از راه‌ها و شیوه‌های سنجش کیفیت کتاب‌های درسی توجه به دیدگاه آموزگاران است. مرور بر پیشینه نشان می‌دهد که تا کنون برای سنجش کیفیت محتوای کتاب‌های درسی از دیدگاه آموزگاران که تدریس این کتاب‌ها را به عهده دارند، استفاده نشده است. ضمناً بررسی‌های صورت گرفته نیز یا مبتنی بر تحلیل محتوای کتاب‌ها از جنبه‌ای خاص بوده یا اینکه شامل تهیه و ارائه یک‌سری شاخص کلی برای ارزشیابی کتاب‌ها بوده است. از این روی، توجه به

تهیه و استفاده از شاخص‌های محتوایی و فنی برای سنجش و ارزشیابی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی صورت نگرفته است. به هر روی، در این پژوهش ما به دنبال پاسخ‌گویی به سؤال‌های زیر بوده‌ایم:

۱. معیارهای ارزشیابی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی کدام‌ها هستند و در چند عبارت می‌توان آن‌ها را خلاصه کرد؟
۲. به‌طور کلی کیفیت کتاب‌های درسی یکی از پایه‌های دوره ابتدایی (برای مثال پایه سوم) بر اساس این معیارها، از نظر آموزگاران مشغول به تدریس آن‌ها، در چه وضعیتی قرار دارد؟
۳. کیفیت کتاب‌های درسی یکی از پایه‌های دوره ابتدایی (برای مثال پایه سوم) بر اساس معیارهای شش‌گانه، از نظر آموزگاران مشغول به تدریس آن‌ها، در چه وضعیتی قرار دارد؟
۴. کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی در شش مؤلفه مختلف (تناسب عمومی، معیارهای نگرش مذهبی، معیارهای نگرش اجتماعی، معیارهای گسترش حس زیبایی‌شناسی، معیارهای گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی و معیارهای گسترش مهارت‌های کاوشگری) از دیدگاه آموزگاران چگونه رتبه‌بندی می‌شوند؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کیفی و کاربردی است که در آن با استفاده از بررسی تحلیلی-انتقادی منابع چاپی و الکترونیکی موجود، شاخص‌های سنجش کیفیت کتاب‌های درسی تعیین و دسته‌بندی شده‌اند. جامعه آماری آن شامل تمامی منابع چاپی و الکترونیکی (فارسی و انگلیسی) منتشر شده در حوزه معیارهای تدوین محتوا بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۴ و نیز کلیه آموزگاران مدارس ابتدایی شهرستان ملایر به تعداد ۳۱۵۰ نفر می‌شده که در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ در مدارس دولتی این شهر مشغول به تدریس بوده‌اند. برای نمونه‌گیری از جامعه معلم‌ها از روش در دسترس استفاده شد. به این معنی که با رجوع به مدارس مختلف ابتدایی (شهر و روستا) از بین معلمان تعداد ۳۸۰ نفر بر اساس فرمول حجم نمونه کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) انتخاب گردید. برای نمونه‌گیری از منابع علمی نیز از روش در دسترس استفاده شد.

نحوه توسعه ابزار گردآوری داده‌ها: ابزار مورد استفاده پرسشنامه‌ای محقق - ساخته با عنوان "پرسشنامه سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی" بوده است. این پرسشنامه بر اساس معیارهای تدوین محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی که در منابع علمی اخیر موجود بوده، تهیه شد. بر این اساس تعداد زیادی شاخص یا سنجح استخراج و سپس در قالب ۶ مؤلفه و ۷۰ شاخص (سنجه) دسته‌بندی شدند. این ۶ مؤلفه شامل: (۱) معیارهای مربوط به تناسب و کیفیت عمومی محتوای کتاب درسی، (۲) معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی و دینی دانش‌آموزان، (۳) معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های اجتماعی، (۴) معیارهای مربوط به توجه به گسترش حس زیبایی‌شناختی و

پرورش ذوق هنری، ۵) معیارهای مربوط به توجه به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبانی، ۶) معیارهای مربوط به توجه به گسترش مهارت‌های کاوشگری، پژوهش و تفکر خلاق و نقاد، می‌شدند. برای سنجش معیارهای اول تا ششم به ترتیب: ۳۰، ۸، ۹، ۹، ۶، و ۸ گویه در قالب مقیاس پنج‌گزینه‌ای لیکرت نوشته شد. گزینه‌ها طیفی از بسیار خوب تا بسیار ضعیف را شامل می‌شدند. نمره‌گذاری گویه‌ها به این ترتیب است که برای گزینه بسیار خوب، نمره ۵؛ گزینه خوب، نمره ۴؛ گزینه متوسط، نمره ۳؛ گزینه ضعیف، نمره ۲؛ و برای گزینه بسیار ضعیف، نمره ۱ در نظر گرفته می‌شود.

روایی ابزار گردآوری داده‌ها: به منظور اطمینان از تناسب گویه‌های تدوین شده، پس از اجرای آن روی یک نمونه ۹۰ نفری از آموزگاران، توان افتراقی^۱ تک تک گویه‌ها محاسبه و گویه‌هایی که از توان افتراقی کمتر ۱/۵ برخوردار بودند، مورد بازنویسی قرار گرفتند. برای تعیین روایی ابزار، از روایی صوری^۲، محتوایی^۳ و سازه^۴ استفاده شد. برای اطمینان از روایی محتوایی آن سعی شد که تمامی معیارها و شاخص‌های مربوط به تدوین محتوای کتاب‌های درسی، از منابع علمی موجود که در پانزده سال اخیر به زبان فارسی و یا انگلیسی منتشر شده بودند، استخراج و در تدوین ابزار مورد استفاده قرار بگیرند تا سنجش‌های ابزار از آن‌چه برای سنجش هر مؤلفه لازم است، چیزی کم یا زیادتر نداشته باشند. علاوه بر آن، فرم ابتدایی پرسشنامه تحت قضاوت داوران متخصص قرار داده شد و با استفاده از فرمول لاش^۵ (۱۹۷۵) که به ضریب روایی محتوایی لاش (سی.وی.آر.)^۶ شهرت یافته (شولتز و ویتنی^۷، ۲۰۰۵) ضریب محتوایی‌اش محاسبه گردید. بر این اساس، تک تک گویه‌های پرسشنامه تحت قضاوت ۲۰ داور که هم آشنایی کافی با مفهوم روایی محتوایی داشتند و هم در حوزه آموزش کتاب‌های درسی دوره ابتدایی صاحب نظر بودند، قرار داده شد. بر اساس نظر داوران گویه‌هایی که از ضریب روایی محتوایی بالایی برخوردار نبودند، بازنویسی و پس از اصلاح، مجدداً تحت قضاوت داوران گرفتند تا به استاندارد لازم (ضریب ۰/۴۲) رسیدند. ضمناً ضریب روایی محتوایی کل که میانگین ضریب روایی تک تک گویه‌ها بود، ۰/۵۱ محاسبه گردید که در مقایسه با ضریب محتوایی لازم برای یک جمعیت ۲۰ نفره از داورها (۰/۴۲)، مناسب است.

یزدانی (۱۳۹۱) برای تعیین روایی سازه یک آزمون روش تحلیل عاملی را پیشنهاد می‌کند. از این‌رو، برای تعیین روایی سازه مقیاس از تحلیل عاملی استفاده شد. به این منظور پس از اطمینان از روایی محتوایی و صوری مقیاس، آن را بر روی یک گروه ۱۰۰ نفره از آموزگاران که به روش تصادفی

1. Discriminative power
2. Formal validity
3. Content validity
4. Construct validity
5. Lawshe
6. Content Validity Ratio (CVR)
7. Shultz, & Whitney

انتخاب شده بودند اجرا و سپس بر روی داده‌های حاصل از آن با استفاده از بسته آماری علوم اجتماعی (اس.پی.اس.اس^۱) داده‌ها را مورد تحلیل عاملی تأییدی^۲ با چرخش واریماکس^۳ قرار دادیم. در نتیجه چنین تحلیلی، دسته‌بندی گویه‌ها در هر یک از عامل‌ها مقداری تغییر پیدا کرد، لیکن تمامی گویه‌ها بر روی هر یک از عامل‌ها حداقل دارای بار عاملی بالاتر از ۰/۴۵ بودند. در جدول شماره ۱ نتیجه آزمون کایزر-مایر-اولکین (KMO) و در جدول شماره ۲ داده‌های مربوط به تعیین سهم هر یک از عامل‌ها در تبیین واریانس کل نمرات در تحلیل عاملی تأییدی آمده است.

جدول شماره ۱. نتیجه آزمون کایزر-مایر-اولکین برای بررسی کفایت نمونه‌گیری در تحلیل عاملی تأییدی

Table 1
Result of KMO and Bartlett's test

0.91	آزمون کفایت نمونه‌گیری (کایزر-مایر-اولکین) Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.
1.09	آزمون بارتلت Bartlett's Test of Sphericity
537	مقدار χ^2 دو Approx. Chi-Square
0.000	درجه آزادی df
	سطح معناداری Sig.

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، چون سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است پس آزمون معنادار بوده و امکان تحلیل عاملی میسر است. ضمناً عدد ۰/۹۱ کفایت نمونه‌گیری را نشان می‌دهد. به جدول شماره ۲ نگاه کنید:

جدول شماره ۲. درصد واریانس تبیین شده در تحلیل عاملی تأییدی در دسته‌بندی عامل‌ها

Table 2
Percent of explained variance in confirmatory factor analysis for classifying factors

چرخش مجموع مجزورات بارها Rotation Sums of Squared Loadings			استخراج مجموع مجزورات بارها Extraction Sums of Squared Loadings			شماره عامل Factor number
درصد تجمعی Cumulative%	درصد واریانس % of variance	جمع کل total	درصد تجمعی Cumulative %	درصد واریانس % of variance	جمع کل total	
33.05	33.05	23.13	36.09	36.09	25.26	1
63.13	30.08	21.05	55.14	29.05	20.33	2
79.24	16.11	11.27	80.72	15.58	10.90	3
87.04	7.79	5.45	89.73	9.01	6.30	4
92.10	5.06	3.54	92.38	2.65	1.85	5
94.37	2.26	1.58	94.37	1.98	1.39	6

1. Statistical Package for Social Sciences (SPSS)
2. Confirmatory factor analysis
3. Varimax rotation

همان گونه که در جدول شماره ۲ مشخص است، حدود ۹۴ درصد واریانس نمرات توسط این ۶ عامل تبیین می‌شوند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مقیاس از روایی سازه کافی برخوردار است. لازم به توضیح است که پس از اجرای تحلیل عاملی، با وجود ایجاد دسته‌بندی جدید در برخی گویه‌های مقیاس، نویسنده ترجیح داد تا در اجرا و تحلیل نهایی، مقیاس را با همان دسته‌بندی تهیه شده در فرم اولیه مورد استفاده قرار دهد.

پایایی ابزار گردآوری داده‌ها: استراب^۱ (۱۹۸۹) خاطر نشان می‌سازد که پایایی ابزارهای اندازه‌گیری را معمولاً با روش آلفای کرونباخ محاسبه می‌کنند. او معتقد است که همبستگی نسبتاً بالا میان گویه‌های پرسشنامه یا به عبارتی ضریب آلفای بالاتر از ۰/۷۰، نشان‌گر این است که گویه‌های پرسشنامه پایا هستند. نگارنده این پژوهش برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه پس از محاسبه روایی آن، آن را بر روی یک نمونه ۱۰۰ نفری اجرا و با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ پایایی آن را محاسبه کرد. به جدول ۳ نگاه کنید:

جدول شماره ۳. محاسبه پایایی ابزار پژوهش با آزمون آلفای کرونباخ

Table 3

Verifying the reliability of research instrument by Cronbach's Alpha

تعداد گویه Numbers of items	مقدار ضریب Coefficient value	عنوان پرسشنامه Name of questionnaire
70	0.80	ضریب آلفای کل (پرسشنامه سنجش کیفیت کتاب‌های درسی ابتدایی) Total & coefficient (questionnaire of assessing the quality of textbooks)
30	0.76	مؤلفه الف) معیارهای مربوط به تناسب کلی کتاب‌های درسی Component A (criteria related to general appropriateness of textbooks)
8	0.68	مؤلفه ب) معیارهای مربوط به نگرش مذهبی Component B (criteria related to religious attitudes)
9	0.77	مؤلفه ج) معیارهای مربوط به نگرش اجتماعی Component C (criteria related to social attitudes)
9	0.68	مؤلفه د) معیارهای مربوط به گسترش حس زیبایی‌شناسی Component D (criteria related to expanding of aesthetic sensation)
6	0.70	مؤلفه ه) معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی Component E (criteria related to expanding of Quadruplet Linguistic skills)
8	0.66	مؤلفه و) معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های کاوشگری، پژوهش و تفکر خلاق و نقاد Component F (criteria related to expanding the skills of exploration, research, creativity & critical thinking)

در جدول فوق می‌بینیم که میزان پایایی ابزار پژوهش در کل و در هر یک از مؤلفه‌ها به ۰/۷۰ نزدیک یا از آن بیشتر است. این نشان می‌دهد که این پرسشنامه از همسانی درونی کافی برخوردار است. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های تحلیل کیفی و کمی بنا به ضرورت استفاده گردید. در بخش تحلیل کیفی، معیارها و شاخص‌های سنجش کیفیت کتاب‌ها استخراج و دسته‌بندی شدند و در بخش تحلیل کمی از آمارهای ناپارامتریک (چون آزمون فریدمن^۱ و آزمون خی‌دو^۲) و آمارهای پارامتریک (مثل آزمون تی تک‌نمونه‌ای^۳) استفاده شد. در تحلیل‌های کمی، که وضعیت موضوعی را بررسی می‌کنند، به‌طور معمول پژوهشگران از آزمون تی استفاده می‌کنند؛ زیرا در این آزمون امکان تعیین میانگین فرضی برای جامعه تحت بررسی میسر و نیز استفاده از آن امکان استنباط آماری را به پژوهشگران می‌دهد. البته این به شرطی است که توزیع جامعه بهنجار باشد. در غیر این صورت باید از آزمون خی‌دو استفاده کرد. ضمناً برای رتبه‌بندی مؤلفه‌ها از دیدگاه آزمودنی‌ها نیز معمولاً از آزمون فریدمن استفاده می‌کنند.

یافته‌ها

سؤال نخست پژوهش

معیارهای اصلی ارزشیابی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی کدام‌ها هستند و در چند گویه می‌توان آن را خلاصه کرد؟

برای پاسخ‌گویی به این سؤال از روش کیفی جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها استفاده شد. بنابراین، تمامی منابع موجود (فارسی و انگلیسی) در رشته برنامه‌ریزی درسی که به نوعی درباره معیارهای انتخاب و تدوین محتوای کتاب‌های درسی و به‌خصوص تدوین کتاب‌های درسی ابتدایی، مطلب نوشته بودند، مرور و مورد استفاده قرار گرفتند. این منابع شامل محتوای کتب و مقالات چاپی و الکترونیکی می‌شدند که در طی ۱۵ سال اخیر (از ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۴) به رشته تحریر درآمده و منتشر شده بودند. بر اساس این منابع، فهرست اولیه شاخص‌ها (سنجه‌ها) و سپس معیارها (مؤلفه‌ها) تهیه و پس از ترکیب و دسته‌بندی آن‌ها و گذر دادن آن‌ها از صافی ملاک‌های روایی و پایایی، فهرست آن‌ها در قالب ۶ مؤلفه و ۷۰ گویه تهیه شد. به جدول شماره ۴ نگاه کنید:

---

1. Friedman's test
2. Chi-square test
3. One-sample t test

جدول شماره ۴. معیارها و شاخصه‌های استخراج‌شده برای ارزشیابی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

معیار (مؤلفه)	گویه‌ها
	۱. مناسب بودن حجم مطالب کل کتاب یا یا هر بخش از کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی
	۲. میزان جدید بودن و جذابیت دانش‌ها و اطلاعات علمی مطرح شده در کتاب‌های پایه سوم
	۳. تناسب سطح دشواری مطالب کتاب‌ها با سطح رشد و توانایی ذهنی دانش‌آموزان
	۴. طرح موضوع‌های معنادار و مرتبط با زندگی واقعی دانش‌آموزان در کتاب‌ها
	۵. درستی سبک نگارش و ادبیات مطالب متن کتاب‌ها (از لحاظ ادبی، انشایی، املائی و دستوری، قواعد سجاوندی و...)
	۶. وضوح و روشنی مطالب نوشته شده در متن کتاب‌های ابتدایی
	۷. میزان تشریح مطالب (به‌خصوص مطالب پیچیده و دشوار) در کتاب‌های درسی ابتدایی
	۸. میزان درستی ترتیب آرایه مطالب و موضوعات در کتاب‌های درسی ابتدایی (مثلاً ترتیب از ساده به دشوار)
	۹. میزان ارزش‌مند بودن مطالب به‌طوری که نتوان موضوعات را جا به جا یا بخشی از آن را حذف کرد
	۱۰. درست بودن وضعیت تنظیم عنوان‌ها، خلاصه‌بندی‌ها و مواردی از این قبیل
	۱۱. میزان تشویق و راهنمایی معلم به استفاده از وسایل و روش‌های دیگر در یادگیری به جز استفاده از کتاب درسی
	۱۲. میزان استفاده از تصاویر به‌تناسب محتوای نوشتاری
	۱۳. میزان هدف‌مند بودن بودن (بی‌خود نبودن) تصاویر و همراه بودن تصاویر با توضیح‌های کافی
	۱۴. میزان تناسب مکانی قرار دادن تصاویر و محتوای نوشتاری در داخل متن کتاب‌ها
	۱۵. میزان استفاده از نمودارها، نقشه‌ها و جدول‌ها برای درک بهتر مطالب توسط دانش‌آموزان (در صورت لزوم)
	۱۶. درست بودن انتخاب جای جدول‌ها، نمودار و نقشه‌ها در متن کتاب (در صورت لزوم)
	۱۷. میزان احتراز از درج مطالب نابه‌جا و بی‌خودی در نوشته‌ها، ذیل نقشه‌ها، شکل‌ها یا جدول‌ها
	۱۸. بیان شروع درس‌ها با مثال‌های آسان، جهت تقویت اعتماد به‌نفس دانش‌آموزان
	۱۹. اتمام درس با مثال‌های پیچیده‌تر جهت آماده کردن شاگردان برای مواجهه با مسائل واقعی زندگی
	۲۰. میزان استفاده از وسایل مناسب جهت جلب توجه دانش‌آموزان به محتوای درس مانند نمودارها، و شکل‌های جذاب
	۲۱. میزان تسهیل دسترسی به اطلاعات توسط دانش‌آموزان از طریق جدا کردن بخش‌های مختلف متن، مشخص کردن اطلاعات مهم با درشت‌نمایی یا ایجاد تفاوت در رنگ عنوان‌ها یا متن‌های مهم
	۲۲. تناسب شیوه تنظیم محتوا با روش‌های تدریس مورد نیاز برای تدریس آن
	۲۳. میزان توجه به قابلیت اجرای فعالیت‌های خواسته شده در موقعیت واقعی کلاس درس، مدرسه و محیط دانش‌آموز
	۲۴. میزان توجه به برقراری ارتباط موضوع‌های درس کتاب‌ها با مطالب پایه‌ای قبلی و بعدی دانش‌آموزان (ارتباط عمودی درس‌ها)
	۲۵. میزان توجه به رعایت پیش‌نیازهای یادگیری، در یادگیری موضوع‌های جدید درس‌ها
	۲۶. میزان انسجام کلی کتاب از طریق پیوند قسمت‌های مختلف کتاب
	۲۷. میزان ارتباط بین مطالب یادگیری هر موضوع درسی با سایر موضوعات درسی در یک پایه (ارتباط افقی درس‌ها)
	۲۸. میزان استفاده از یادگیری قبلی (استفاده از مثال‌های آشنا) برای توضیح مفاهیم جدید و ناآشنا

۲۹. مناسب بودن کیفیت و مقدار تمرین‌ها و آزمون‌های آخر درس با مطالب متن کتاب
 ۳۰. میزان تناسب محتوای کتاب‌های درسی با روش‌های پیشنهادی برای سنجش و ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان

۱. انعکاس زیبایی‌های آفرینش خداوند در نوشته‌ها تصاویر کتاب به منظور ایجاد حس خدانشناسی و خداپرستی در دانش‌آموزان
 ۲. ذکر نعمت‌های خدا در زندگی و سپاس از نعمت‌ها
 ۳. ترویج مشارکت در کارهای خیر (معروف) و دوری از بدی‌ها (منکر)
 ۴. ترویج سادگی و قناعت و دوری از اسراف در مصرف انرژی‌ها و نعمت‌ها
 ۵. ترویج حس خدمت به دیگران و اطاعت از فرامین خداوند و معصومین در جهت حس نوع‌دوستی
 ۶. ذکر برخی مناسبت‌ها و آیین‌ها در متن کتاب (مثل اعیاد قربان و فطر)
 ۷. در صورت لزوم رایه برخی از آیات و احادیث برای تعمیق نگرش‌های مذهبی دانش‌آموزان نسبت به یک موضوع
 ۸. معرفی زندگی و سیره بزرگان دینی (مثل پیامبران و امامان)
 ۱. طرح موضوع احترام به قوانین و مقررات اجتماعی (عبور و مرور و مانند این‌ها)
 ۲. توجه به حفظ محیط‌زیست و پرداختن به خطرات آلودگی‌های زیست-محیطی
 ۳. توجه به ایجاد حس همکاری و مشارکت در کارها و فعالیت‌های اجتماعی
 ۴. توجه به رشد مهارت‌های بین-فردی و یادگیری تعامل اجتماعی مؤثر
 ۵. مهم شمردن مشورت و مذاکره در انجام کارها و اخذ تصمیم‌ها
 ۶. توجه به بالابردن مهارت‌های مقابله با آسیب‌ها و آفت‌های اجتماعی (اعتیاد، باندهای خلاف، گروه‌های منحرف)
 ۷. توجه به گسترش بصیرت اجتماعی و سیاسی (آشنا کردن دانش‌آموز با چهره‌های سیاسی مذهبی در داخل و خارج)
 ۸. آشنا ساختن دانش‌آموزان با فرهنگ‌ها و اقوام مختلف در داخل و خارج از کشور در جهت ایجاد بینشی وسیع‌تر در آن‌ها نسبت به فرهنگ‌های دیگر
 ۹. بالابردن توانایی تحمل دیدگاه‌ها و عقاید مخالف در دانش‌آموزان

معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی و دانش‌آموزان

معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های اجتماعی

۱. استفاده از تصاویر خلاق و داری جلوه‌های بصری به منظور بروز حس زیبایی‌دوستی در دانش‌آموزان
 ۲. مطرح کردن نام، تصویر و زندگی‌نامه هنرمندان و بزرگان هنر و ادبیات و مانند این‌ها
 ۳. صفحه‌آرایی مناسب و سازمان‌دهی عناصر مختلف کتاب (نوشته‌ها و تصاویر) در قسمت‌های مختلف صفحه، به نحوی مطلوب
 ۴. طراحی جلد و پشت‌جلد مناسب و استفاده از تصاویر زیبا و مرتبط به محتوای کتاب
 ۵. استفاده مناسب و متنوع از رنگ‌ها برای متن و تصاویر کتاب و عدم زیاده‌روی در استفاده از رنگ
 ۶. استفاده از قلم‌های مناسب با مطلب محتوا و بهره‌گیری از اندازه قلم مناسب برای عنوان‌ها و متن
 ۷. یک‌دستی شیوه نگارش و ارایه مطالب و نوشته‌ها و تصاویر در سراسر کتاب
 ۸. در عین یک‌دستی کل کتاب، وجود مقداری تنوع در تصاویر و مطالب درس‌های مختلف
 ۹. توجه به رشد مهارت خوشنویسی دانش‌آموزان از طریق ارایه سرمشق‌های مناسب

معیارهای مربوط به توجه به گسترش حس زیبایی‌شناختی و پرورش ذوق هنری

۱. میزان توجه به رشد توانایی گفتاری دانش‌آموز از طریق دعوت دانش‌آموز به شرکت در گفت‌وگو و بحث
۲. توجه به رشد مهارت‌های ادبی و نوشتاری دانش‌آموزان از طریق دعوت دانش‌آموزان به نوشتن
۳. توجه به رشد مهارت‌های ترسیمی دانش‌آموز از طریق ترسیم نمودار و نقشه یا سایر اشکال
۴. توجه به رشد مهارت‌های خواندن دانش‌آموز از طریق ارائه مطالب خواندنی مناسب سن دانش‌آموز
۵. توجه به رشد مهارت‌های گوش‌دادن دانش‌آموز از طریق دعوت دانش‌آموز به شنیدن کلام معلم یا همکلاسی‌ها
۶. توجه به رشد توانایی تفسیر یا توضیح دانش‌آموز از طریق دعوت دانش‌آموز به بیان نظرها و تفسیرهای شخصی راجع به یک موضوع

۱. طرح موضوع‌ها یا مسائلی که یافتن پاسخ و حل آن‌ها مستلزم به‌کارگیری مهارت‌های جمع‌آوری و پردازش اطلاعات (از منابع گوناگون) باشد
۲. طرح سؤال‌ها و فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان را در موقعیت‌های مبهم و خلاقیت‌برانگیز قرار دهد و راه‌حل مشخصی مستقیماً در کتاب برای آن‌ها ذکر نشده باشد
۳. تشویق دانش‌آموزان به ارائه راه‌حل‌های جدید و ابتکاری برای موضوع‌های مختلف
۴. تقویت تفکر نقادانه (بررسی همه‌جانبه یک موضوع و قضاوت آگاهانه) از طریق طرح پرسش‌ها، فعالیت‌ها و تجربه‌های مناسب و متنوع.
۵. تقویت روحیه‌ی علمی از طریق یاد‌دان شیوه‌های برخورد منطقی و استدلالی در هنگام رد یا قبول یک نظریه یا فرضیه علمی
۶. تقویت روحیه‌ی مسأله‌یابی و تشخیص مسائل از دنیای اطراف خود با ارائه‌ی الگوها و رهنمودهای مناسب
۷. تشویق دانش‌آموزان به پرسش‌گری و اندیشه‌ورزی راجع به عقاید و نظریات گوناگون
۸. بهره‌گیری از الگوی اکتشافی در طرح موضوع‌های علمی به‌نحوی که دانش‌آموزان با شیوه‌های علمی کسب دانش آشنا شوند.

سؤال دوم پژوهش

به‌طور کلی، کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر آموزگاران در چه وضعیتی است؟ معمولاً برای از آنجا که داده‌های مربوطه دارای توزیع بهنجاری بودند، برای پاسخ‌گویی به این سؤال از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد. جدول زیر:

جدول شماره ۵. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای بر روی داده‌های حاصل از پاسخ‌ها به کل پرسشنامه

Table 5

Result of One-Sample T-Test for all questionnaire responses

متغیر variable		میانگین مرجع (جامعه): ۳ Reference mean: 3			t	df
وضعیت کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی (به‌طور کلی) Overall Quality of textbooks	سطح اطمینان ۹۵٪ 95% Confidence Interval of the Difference حد پایین lower 0.47 حد بالا upper 0.56	تفاوت میانگین Mean Difference 0.51	سطح معناداری (دو دامنه) Sig. (2-tailed) 0.00	درجه آزادی df 379	23.02	

همان‌گونه که از جدول فوق استنباط می‌شود، مقدار تی به دست آمده: $۲۳/۰۲$ با درجه آزادی ۳۷۹ در یک آزمون دو دامنه از مقدار بحرانی تی جدول (۱/۹۹) در سطح $۰/۰۵$ بزرگ‌تر است. بنابراین با توجه به نتایج حاصل شده می‌توان گفت که از نظر آزمون‌های به‌طور کلی کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی در حد مناسبی است.

سؤال سوم پژوهش

وضعیت کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت معیارهای شش‌گانه تدوین محتوا در چه وضعیتی است؟
از آن‌جا که توزیع داده‌های مربوط به معیار (مؤلفه) اول بهنجار بوده برای پاسخ‌گویی به وضعیت معیار اول از آزمون تی تک‌نمونه‌ای، اما برای سایر معیارها از آزمون خی دو استفاده شده است. به جدول‌های ۶ و ۷ نگاه کنید:

جدول شماره ۶. نتیجه آزمون تی تک‌نمونه‌ای بر روی داده‌های حاصل از پاسخ به مؤلفه اول پرسشنامه

Table 6

Result of One-Sample T-Test for the responses to component A

متغیر variable		میانگین مرجع (جامعه): ۳ Reference mean: 3			t	df
معیارهای مربوط به تناسب و کیفیت عمومی کتاب‌های درسی component A (general appropriateness of textbooks)	سطح اطمینان ۹۵٪ 95% Confidence Interval of the Difference حد پایین lower 0.78 حد بالا upper 0.87	تفاوت میانگین Mean Difference 0.83	سطح معناداری (دو دامنه) Sig. (2-tailed) 0.00	درجه آزادی df 379	35.23	

۱. میانگین مرجع ۳ در نظر گرفته شده است، زیرا: $۱+۲+۳+۴+۵=۱۵ \div ۵=۳$

همان‌گونه که از جدول شماره ۴ استنباط می‌شود مقدار تی به دست آمده: $35/23$ با درجه آزادی ۳۷۹ در یک آزمون دو دامنه از مقدار بحرانی تی جدول ($1/99$) در سطح $0/05$ بزرگ‌تر است. بنابراین، می‌توان گفت که از نظر آزمودنی‌ها کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت معیارهای مربوط به "تناسب و کیفیت عمومی" در حد مناسبی است.

جدول شماره ۷. نتیجه تحلیل داده‌ها با آزمون خی‌دو در داده‌های مربوط به مؤلفه‌های دوم تا ششم پرسشنامه

Table 7

Chi-square for the responses to components B, C, D, E, F.

ارزش‌های عددی Value	آماره test	معیار Criterion
56.80	خی‌دو Chi-square	
9	درجه آزادی df	داده‌های مربوط به مؤلفه دوم (تناسب با نگرش‌های مذهبی) Data related to component B (religious attitudes)
0.00	سطح معناداری Chi-square	
48.46	خی‌دو df	
12	درجه آزادی Sig.	داده‌های مربوط به مؤلفه سوم (تناسب با نگرش‌های اجتماعی) Data related to component C (social attitudes)
0.00	سطح معناداری Sig.	
55.80	خی‌دو Chi-square	
9	درجه آزادی df	داده‌های مربوط به مؤلفه چهارم (توجه گسترش حس زیبایی‌شناختی و پرورش ذوق هنری) Data related to component D (expanding of aesthetic sensation)
0.00	سطح معناداری Sig.	
81.20	خی‌دو Chi-square	
9	درجه آزادی df	داده‌های مربوط به مؤلفه پنجم (توجه به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی) Data related to component E (expanding Quadruplet Linguistic skills)
0.00	سطح معناداری Sig.	
59.64	خی‌دو Chi-square	
12	درجه آزادی df	داده‌های مربوط به مؤلفه ششم (توجه گسترش مهارت‌های مهارت‌های کاوشگری، پژوهش و تفکر خلاق و نقاد) Data related to component F (expanding the skills of exploration, research, creativity & critical thinking)
0.00	سطح معناداری Sig.	

در جدول شماره ۷ نتیجه آزمون‌های خی‌دو با درجات آزادی مختلف در هر مؤلفه قابل مشاهده است. با توجه به سطح معناداری حاصله در هر مؤلفه که از $0/05$ کوچک‌تر است؛ می‌توان نتیجه گرفت که از

دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها، معیارهای مربوط به مؤلفه‌های دوم تا ششم کتاب‌های درسی در تدوین کتاب‌های پایه سوم ابتدایی به خوبی رعایت شده‌اند.

سؤال چهارم پژوهش

کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی در شش مؤلفه مختلف (تناسب عمومی، معیارهای نگرش مذهبی، معیارهای نگرش اجتماعی، معیارهای گسترش حس زیبایی‌شناسی، معیارهای گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی، و معیارهای گسترش مهارت‌های کاوشگری) از دیدگاه آموزگاران چگونه رتبه‌بندی می‌شوند؟. به جدول زیر نگاه کنید:

جدول شماره ۸. مقایسه رتبه میانگین پاسخ‌های آزمودنی‌ها به کیفیت مؤلفه‌های مختلف کتاب‌های درسی ابتدایی

Table 8

Comparing the mean rank (in all components)

رتبه rank	میانگین رتبه mean rank	مؤلفه‌ها component
4	3.20	معیارهای مربوط به تناسب کلی کتاب‌های درسی A (criteria related to general appropriateness of textbooks)
1	4.64	معیارهای مربوط به نگرش مذهبی B (criteria related to religious attitudes)
2	3.68	معیارهای مربوط به نگرش اجتماعی C (criteria related to social attitudes)
6	3.04	معیارهای مربوط به گسترش حس زیبایی‌شناختی D (criteria related to expanding of aesthetic sensation)
5	3.16	معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی E (criteria related to expanding Quadruplet Linguistic skills)
3	3.28	معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های کاوشگری F (criteria related to expanding the skills of exploration, research, creativity & critical thinking)

در جدول بالا می‌توانیم به مقایسه رتبه میانگین‌ها بپردازیم. همان‌گونه که می‌بینیم بین رتبه میانگین مؤلفه‌های مختلف، تفاوت وجود دارد، اما آیا این تفاوت از نظر آماری معنادار است؟، به جدول شماره ۹ نگاه کنید:

جدول شماره ۹. مقایسه میانگین‌های مربوط به کیفیت مؤلفه‌های شش‌گانه کتاب‌های درسی

Table 9

Comparing the mean ranks of components using Friedman Test

380	تعداد پاسخ‌دهنده Numbers of responders
50.03	خی دو Chi-square
5	درجه آزادی df
0.00	سطح معناداری Sig.

با توجه به نتایج جدول بالا، می‌بینیم که بین رتبه میانگین کیفیت مؤلفه‌های مختلف از نظر آموزگاران، تفاوت معنادار آماری وجود دارد. زیرا: $P < 0/05$ ، $t = 50/03$ ، $(N=100)$ ، $\chi^2 (5)$. بنابراین، نتیجه می‌گیریم که از نظر آزمودنی‌ها مؤلفه «رعایت معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی» از کیفیت بالاتری نسبت به سایر مؤلفه‌ها برخوردار بوده و کیفیت سایر مؤلفه‌ها به صورت: «معیارهای مربوط به نگرش‌های اجتماعی»، «معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های کاوشگری، پژوهش و تفکر خلاق و نقاد»، «معیارهای مربوط به تناسب و کیفیت عمومی کتاب‌ها»، «معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی»، و «معیارهای مربوط به گسترش حس زیبایی‌شناختی»، رتبه‌بندی می‌شوند.

نتیجه‌گیری و بحث

همان‌گونه که قبلاً گفته شد برای سنجش یا ارزشیابی کیفیت محتوای کتاب‌های درسی نمی‌توان شاخص‌های کاملاً عامی مشخص و ارایه کرد، زیرا محتوا را می‌توان با توجه به هر موضوع یا شاخصی تحلیل یا سنجید. به‌هرروی، یافته اصلی این پژوهش دسته‌بندی فهرستی کامل از معیارها و سنجه‌ها (شاخص‌ها) برای سنجش وضعیت کیفیت محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بوده است. در مقایسه با نتایج سایر پژوهش‌ها (برای مثال: شاخص‌های ارایه شده توسط شورای کتاب‌های درسی امریکا، ۲۰۰۹؛ یا معیارهای ارایه شده توسط محمود و همکاران، ۲۰۰۹ و همچنین معیارها و سنجه‌های ارایه شده توسط ابراهیم‌کافوری، ۱۳۸۹، باید گفت معیارها و شاخص‌های استخراج شده در این پژوهش کامل‌تر و از جامعیت بیشتری برخوردارند و همچنین گویه‌های تهیه شده با بافت فرهنگی مدارس کشور ما بیشتر همخوانی دارد. بنابراین مقیاس تهیه شده بر اساس این معیارها و شاخص‌ها از روایی محتوایی و صوری کافی برخوردار است.

مشخص شد که در کل، کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر آموزگاران در وضعیت مناسبی است. به دلیل اینکه بررسی همه‌جانبه کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی مورد توجه پژوهشگران نبوده است، امکان مقایسه این یافته با پیشینه وجود ندارد؛ اما این یافته به‌نوعی با نتیجه تحقیق رضاپور (۱۳۷۸) که ادعا می‌کند در تدوین کتاب‌های ابتدایی توجه شایسته‌ای به پرورش خلاقیت دانش‌آموزان نشده، ناهماهنگ است. همچنین این یافته به‌نوعی با نتیجه تحقیق علی‌عسگری، و همکاران (۱۳۹۲) که می‌نویسند در کتاب‌های دوره ابتدایی توجه متناسبی به مؤلفه‌های حقوق بشر نشده، در تضاد است. از سوی دیگر، این یافته با نتیجه تحقیق دهقانی (۱۳۸۸) که ادعا می‌کند در کتاب پایه سوم دوره ابتدایی به نسبت کتاب‌های پایه چهارم و پنجم توجه بیشتری به رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان شده، هماهنگ است. در توجیه این تفاوت‌ها، باید گفت در پژوهش حاضر تمامی مؤلفه‌ها و ویژگی‌های کتاب‌های درسی پایه سوم مورد بررسی قرار گرفته‌اند، نه یک مؤلفه یا یک کتاب درسی

خاص. بنابراین، آموزگاران معمولاً پاسخ خود را بر اساس تجربه‌هایشان با تمامی کتاب‌ها بیان کرده‌اند و این باعث شده که آن‌ها نظر کلی خود را راجع به کتاب‌ها بیان کنند. بنابراین، از نظر آن‌ها روی هم‌رفته، کیفیت کتاب‌ها از همه منظرها در حد خوبی است. یکی از دلایل خوب بودن کیفیت کتاب‌های درسی در این دوره این است که امروزه به مدد وجود کارشناسان مجرب در «سازمان پژوهش، تألیف و برنامه‌ریزی درسی»، کتاب‌ها از صافی معیارها و ملاک‌های علمی عبور کرده و مورد ارزشیابی دقیق قرار می‌گیرند، و آن‌گاه که بر اساس ملاک‌ها مورد تأیید قرار گرفتند، به چاپ انبوه می‌رسند. در این سازمان کارشناسان مجربی وجود دارند که با نظر تخصصی خود بر کیفیت چاپ کتاب‌های درسی نظارت کرده و کیفیت آن‌ها را ارتقاء می‌بخشند.

معلوم شد که کیفیت کتاب‌های پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت "معیارهای مربوط به تناسب و کیفیت عمومی" نیز در وضعیت خوبی است. این یافته به‌نوعی با نتیجه پژوهش حسینی‌یزدی و احمدیان (۱۳۹۳) که می‌نویسند بین میزان مشاهده‌شده از انواع پرسش‌ها در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در تمام پایه‌ها با مقادیر مورد انتظار از آن‌ها تفاوت معنادار وجود داشته، ناهمخوان است. در توجیه چنین نتیجه‌ای باید اشاره‌ای داشت به گسترش دانش تخصصی در زمینه چاپ و تدوین کتاب‌های درسی در ایران و نیز بهره‌گیری سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی از متخصصان ویژه دوره‌های تحصیلی مختلف. همین تغییرات اساسی در زمینه استفاده از دانش و مهارت‌های تخصصی سبب شده که کیفیت کتاب‌های درسی فعلی دوره ابتدایی از آزمون معیارهای عمومی سربلند بیرون بیایند.

مشخص شد که کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم از نظر رعایت "معیارهای مربوط نگرش‌های مذهبی و دینی" در وضعیت مناسبی است. این یافته به‌نوعی با نتیجه تحقیق نجفی و همکاران (۱۳۹۲) که گفته‌اند در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی میزان توجه به زمینه‌های دینی در حد ضعیفی بوده، ناهمخوان است. باید در نظر داشت که نجفی و همکاران این شاخص‌ها را در هر دو دوره ابتدایی و راهنمایی به صورت یک‌جا بررسی کرده‌اند. به هر روی، اگر بررسی آن‌ها محدود به دوره ابتدایی می‌شد، شاید نتیجه متفاوتی به‌دست می‌آوردند. در توجیه چنین نتیجه‌ای باید گفت پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امکان توجه بیش از پیش به شعائر اسلامی در جامعه رشد پیدا کرده و نظام آموزشی نیز از این تغییرات بی‌بهره نمانده است. البته دامنه توجه به نگرش‌های دینی در کتاب‌های درسی ابتدا کند، اما رفته‌رفته بهبود یافته و در سال‌های اخیر توجه به باورهای مذهبی در تدوین مطالب کتاب‌های درسی رشد چشم‌گیری یافته، به‌نحوی که کتاب‌های درسی ابتدایی در این زمینه کیفیت و کمیت لازم را دارا هستند. معلوم شد که کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت "معیارهای مربوط به نگرش‌های اجتماعی" در وضعیت مناسبی است. این یافته با نتیجه بررسی دهقانی (۱۳۸۸) که ادعا می‌کند میزان توجه به رشد و گسترش مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پایه‌های دوم، سوم و چهارم در حد متوسطی بوده، کمی ناهمسو است. همچنین این یافته با نتیجه بررسی

عابدینی‌بلیتوک و میرشاه‌جعفری (۱۳۹۱) که می‌گویند در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی میزان توجه به مقوله‌های اجتماعی، نفی تمایزهای فرهنگی، قومی، نژادی و مذهبی کم‌رنگ بوده، ناهمخوان است. لیکن این یافته به نوعی همراستا است با نتیجه تحقیق علی‌عسگری و همکاران (۱۳۹۲) که می‌نویسند در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی توجه لازم به خرده- مؤلفه حقوق زیست‌محیطی انسان شده است. البته در توجیه چنین نتیجه متفاوتی باید به روش متفاوت بررسی‌ها اشاره کرد. پژوهش‌های قبلی بیشتر یک یا دو ویژگی از معیارهای کلی نگرش اجتماعی را مورد بررسی قرار داده‌اند، حال آن‌که در این پژوهش همه این ویژگی‌ها در کنار هم مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بنابراین، چون پاسخ‌دهنده‌های ما این معیارها و ویژگی‌ها را به صورت کلی آن مورد ارزیابی قرار داده‌اند، وجود اندکی تفاوت در نتایج غیرقابل انتظار نیست؛ به‌ویژه که برخی از آن‌ها هم بیان کرده‌اند که رعایت این ویژگی‌ها در حد متوسطی بوده نه ضعیف. امروزه اهمیت داشتن نگرش‌های اجتماعی مثبت برای کودکان از ضروریات مهم شناخته شده و کارشناسان سعی می‌کنند تا از همان اوایل کودکی افراد را با نگرش‌های مثبت اجتماعی مثل: احترام به حقوق دیگران، حفظ حقوق شهروندی و حفظ محیط‌زیست آشنا کنند؛ به همین دلیل وضعیت کتاب‌های درسی در این زمینه در سال‌های اخیر بهبود یافته است.

معلوم شد که کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم از نظر رعایت "معیارهای مربوط به گسترش حس زیبایی‌شناسی و ذوق هنری" در وضعیت مناسبی است. در توضیح چنین نتیجه‌ای باید گفت پرورش ذوق هنری یکی از جنبه‌های مهم رشد خلاقیت، ذوق و استعدادهاى کودکان است و ریشه عمیقی در آموزش و پرورش ایران دارد. به همین جهت از سال‌های دور توجه به این امر در چاپ کتاب‌های درسی مدنظر اندیشمندان بوده و هست. بنابراین، به‌دست آمدن چنین نتیجه‌ای غیر قابل انتظار نیست. ما در کشوری زندگی می‌کنیم که مهد ادب، فرهنگ و تاریخ بوده و هنر ایرانیان از دیرباز زبانزد عام و خاص بوده است؛ بنابراین، توجه به چنین معیار مهمی در چاپ کتاب‌های درسی دوره ابتدایی منطقی است.

مشخص شد که کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت "معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی" در وضعیت مناسبی است. این یافته نیز در راستای نتیجه قبلی است. همان‌گونه که می‌دانیم توجه به زبان و ادبیات فارسی و آموزش مهارت‌های لازم در حوزه نوشتن، خواندن، گوش‌دادن، ترسیم‌کردن و مانند این‌ها، از جمله معیارهای مهمی است که سال‌هاست کارشناسان برنامه‌ریزی درسی بر روی آن کار کرده‌اند و بنابراین به‌دست آمدن چنین نتیجه‌ای خیلی دور از ذهن نبوده است. خوشبختانه کشور ما یکی از سرزمین‌هایی است که به زبان و ادب اهمیت کافی می‌دهد و توجه به حفظ ادبیات ملی یکی از معیارها و اولویت‌های مهم قلمداد می‌شود.

معلوم شد که کیفیت کتاب‌ها پایه سوم ابتدایی از نظر رعایت "معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های کاوشگری، پژوهش، و تفکر خلاق و نقاد" در وضعیت مناسبی است. این یافته با نتیجه بررسی رضایپور (۱۳۷۸) که ادعا می‌کند در کتاب‌های پایه سوم ابتدایی به گسترش خلاقیت به‌نحو

شایسته‌ای توجه نشده، ناهماهنگ است. همچنین این نتیجه با یافته پژوهش عریضی و عابدی (۱۳۸۲) که می‌نویسند در کتاب‌های پایه سوم ابتدایی در حد متوسطی به معیار گسترش انگیزه پیشرفت در دانش‌آموزان توجه شده، کمی ناهمخوان است. همچنین مرعشی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی خود ادعا می‌کنند که در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به مقوله رشد استدلال در کودکان بیش از مقوله قضاوت توجه شده است. در توضیح تفاوت‌های موجود بین نتیجه این پژوهش و نتایج بررسی‌های قبلی، باید به تفاوت در نوع و شیوه بررسی این پژوهش‌ها توجه داشت. در اکثر پژوهش‌های قبلی به یک یا دو مورد از ویژگی‌ها و معیارهای گسترش مهارت‌های کاوشگری و خلاقیت توجه شده و برخی نیز بررسی را به یک یا دو تا از کتاب‌ها محدود کرده‌اند و این باعث شده نتیجه کمی متفاوت شود. به هر حال، در این پژوهش تمامی ویژگی‌های معیارهای کاوشگری، رشد خلاقیت و تفکر نقاد مورد توجه قرار گرفته و این بررسی به همه کتاب‌های پایه سوم ابتدایی گسترش یافته است، از این روی، به دست آمدن نتیجه متفاوت قابل توجیه است. البته چنین نتایج متفاوتی می‌تواند موضوع پژوهش‌های بیشتر در این زمینه را گوشزد کند.

دیدیم که از نظر آزمودنی‌ها رعایت "معیارهای مربوط به تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی" در کتب‌درسی پایه سوم وضع بهتری نسبت به سایر معیارها داشته و کیفیت سایر مؤلفه‌ها به صورت: "معیارهای مربوط به نگرش‌های اجتماعی"؛ "معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های کاوشگری، پژوهش و تفکر خلاق و نقاد"؛ "معیارهای مربوط به تناسب و کیفیت عمومی کتاب‌های درسی"؛ "معیارهای مربوط به گسترش مهارت‌های چهارگانه زبان‌شناسی"؛ و "معیارهای مربوط به گسترش حس زیبایی‌شناختی"، رتبه‌بندی می‌شوند. این یافته نشان می‌دهد که از بین این شش معیار، توجه به معیار گسترش حس زیبایی‌شناسی در رده آخر قرار گرفته است. البته با توجه به رتبه میانگین‌های به دست آمده معلوم می‌شود که این تفاوت‌ها اندک هستند و فقط رتبه را نشان می‌دهند، نه تفاوت‌های اساسی را. بنابراین، به دست آمدن چنین نتیجه‌ای نباید نگران‌کننده باشد، لکن نشان می‌دهد که اولویت ما برای بهبود وضعیت کیفیت کتاب‌های درسی در کدام معیارهاست.

یکی از محدودیت‌های این پژوهش مربوط به محدودیت در زمینه استفاده از دامنه کوچکی از منابع چاپی و الکترونیکی (بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۴)؛ بنابراین معیارها و شاخص‌های معرفی شده در آن شامل جستجو در منابع جدیدتر نمی‌شود.

از دیگر محدودیت‌های آن کوچک بودن حجم جامعه و نمونه‌های مورد استفاده در بخش تحلیل‌های کمی است. در این بخش تنها دیدگاه آموزگاران شهرستان ملایر مورد بررسی قرار گرفته است. بدیهی است برای رسیدن به نتایج معتبرتر باید سنجش در مقیاس وسیع‌تری صورت گیرد.

در این پژوهش فهرستی از شش معیار و ۷۰ شاخص برای سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی دسته‌بندی و بر اساس آن مقیاسی معتبر ساخته و معرفی شده است. نیز معلوم گردید که مقیاس معرفی شده، ابزاری روا و پایا برای سنجش و ارزشیابی کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی است. پیشنهاد

می‌شود از این ابزار برای سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی استفاده شود. نیز پیشنهاد می‌شود پژوهشگران از آن برای پژوهش در حوزه اثربخشی و یا سنجش کیفیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی استفاده نمایند.

از دیگر نتایج این پژوهش این بود که وضعیت کیفیت کتاب‌های درسی پایه سوم ابتدایی در حد خوبی است. به هر حال، به موازات تغییرات در جامعه، فرهنگ و دانش‌های بشری، لزوم بازنگری در کتاب‌های درسی هم لازم می‌شود. از این روی، وضعیت فعلی کتاب‌های درسی ملاک مناسب بودن آن برای همه دوران‌ها نیست. پیشنهاد می‌شود کارشناسان برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی به‌طور مداوم بر وضعیت کیفیت کتاب‌ها نظارت داشته و آن‌ها را روزآمد سازند.

نتیجه دیگر پژوهش این بود که بین رتبه کیفیت کتاب‌های درسی از نظر آموزگاران تفاوت وجود دارد؛ به‌نحوی که بهترین رتبه کیفیت به معیار مربوط به "تناسب محتوا با نگرش‌های مذهبی" و پایین‌ترین رتبه به معیار مربوط به "گسترش حس زیبایی‌شناختی" تعلق داشت. پیشنهاد می‌شود کارشناسان تألیف کتاب‌های درسی دوره ابتدایی اولویت بهبود وضعیت کتاب‌های پایه سوم را به معیار مربوط به "گسترش حس زیبایی‌شناختی" اختصاص دهند.

پیشنهاد می‌شود معیارهای ارزشیابی کتاب‌های درسی در کلاس‌های آموزش ضمن خدمت به آموزگاران معرفی شود تا در صورت کم‌وکسر در وضعیت کیفیت کتاب‌های درسی، آنان بتوانند آن را به‌خوبی تشخیص و برای رفع آن اقدام کنند.

References

منابع

- ابراهیم کافوری، اکرم (۱۳۸۹). تدوین و اعتبارسنجی الگویی برای ارزشیابی کتاب‌های درسی براساس رویکرد روان‌شناسی یادگیری و تربیتی. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۴۶(۴)، ۹۲-۶۱.
- آیراسیان، پیتر و راسل، مایکل (۱۳۹۰). سنجش کلاسی: مفاهیم و کاربردها. (ترجمه هادی کرامتی). تهران: گاج (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۲۰۰۸). ویرایش دوم
- حسینی‌یزدی، عطیه‌سادات و احمدیان، مینا (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی از لحاظ میزان پرداختن به انواع پرسش‌های درسی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۱(۱۶): ۱۴۷-۱۳۲.
- دهقانی، مرضیه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۸(۳۱): ۱۴۸-۱۲۱.
- رضاپور، یوسف (۱۳۷۸). بررسی تحلیلی و تطبیقی کتاب‌های درسی پایه سوم دوره ابتدایی با عوامل خلاقیت. مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء، شماره ۳۰ و ۳۱: ۹۴-۷۱.
- طالبی، سعید؛ مظلویان، سعید و صیف، محمدحسن (۱۳۹۴). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: پیام نور.

- عابدینی‌بلتورک، میمنت و میرشاه‌جعفری، ابراهیم (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. *مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز*، ۶ (۲): ۱۷۰-۱۵۱.
- عریضی، حمیدرضا و عابدی، احمد (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی برحسب سازه انگیزه پیشرفت. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۲ (۵): ۲۹-۵۲.
- علی‌عسگری، مجید؛ چهارباشلو، حسین؛ و عطاران، عاطفه (۱۳۹۲). جایگاه مؤلفه‌های حقوق بشر در محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ایران. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۱ (۱): ۱۶۸-۱۴۷.
- مرعشی، سیدمنصور؛ هاشمی، سیدجلال، و مقیمی‌گسک، اعظم (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان بر اساس معیارهای برنامه درسی «فلسفه برای کودکان». *مجله تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۳ (۱): ۸۹-۶۹.
- نجفی، محمد؛ خوشنویسان، فاطمه؛ و چهارباشلو، حسین (۱۳۹۲). بررسی ارتباط معنوی-عاطفی بین فردی و توسعه آن در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی و راهنمایی ایران. *رویکردهای نوین آموزشی*، ۸ (۲): ۲۹-۵۴.
- یزدانی، فریدون (۱۳۹۱). طراحی ابزاری برای سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه پیام نور. *فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۳ (۴): ۲۹-۵۲.
- یزدانی، فریدون (۱۳۹۴). *روش‌های سنجش و ارزشیابی آموزشی*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- Abedini Beltory, M., & Mirshah Jafari, E. (2012). Investigating and analyzing teaching peace in the primary school text books. *Journal of Educational Sciences of Shaid Chamran University*, 6(2), 151-170 [In Persian].
- Airasian, p., & Russell, M. (2008). *Class assessment: concepts and applications*. (H. Keramati, Trans.), Tehran: Gaj, 1390. Second edition.
- Ali Saghri, M., Chahar Bashloo, H., & Attaran, A., (2013). Human rights indices in the content of primary school text books in Iran. *Biquarterly Journal of Theory and Practice in Curriculum Planning*, 1(1), 147-168 [In Persian].
- Arizi, H., & Abedi, A. (2003). Content analysis of primery school textbooks based on achievement motivation. *Quarterly Journal of Education Innovations*, 2(5), 29-52 [In Persian].
- Dehghani, M. (2009). Conten analysis of elementary school social sciences textbooks based on teachers perspective. *Quarterly Journal of Educatioal Innovations*, 8(31), 121-148 [In Persian].
- Ebrahim Kafoori, A. (2010). Developing and validating a model for evaluating textbooks based on psychological approach to learning and training. *Modern Educational Thoughts*, 6(4), 61-92 [In Persian].
- Garvin, D. A. (1987a). *Cases in Business Decision-Making*. Education Development Center, Inc.: Dryden Press, 1987.
- Garvin, D. A. (1987b). Competing on the Eight Dimensions of Quality. *Harvard Business Review*, 65 (6), 99-110).
- Krejcie R. V., & D. W. Morgan (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 602-690.

- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personal Psychology*, 28, 536-575.
- Shultz, K.S., & Whitney, D.J. (2005). *Measurement theory in action*. London: Sage.
- Straub, D. (1989). Validating instrument in MIS research. *MIS Quarterly*, 13(2), 147-170.
- The American Textbook Council (2009). *Review Guidelines*. [Online] From: <http://www.historytextbooks.org/review.htm>. Date: 6/8/2009.
- Hosseini Yazdi, A., & Ahmadian, M. (2014). Content analysis of elementary school science textbooks considering various text questions. *Research in Educational Planning*, 11(16), 132-1347 [In Persian].
- Rezapour, T. (1999). Analytical and comparative study of third grade primary school textbooks considering creativity factors. *Human Sciences Journal of Alzhra University*, 30(31), 71- 94 [In Persian].
- Talebi, S., Mazloomian, S., & Seif, M. H. (2015). *Principle of Curriculum Development (5 ed.)*. Tehran: Payam-eNoor [In Persian].
- Marashi, S. M., Hashemi, S. J., & Moghimi Gasak, A. (2012). Content analysis of the textbooks "Bekhanim va Benevisim" and "Hediehhaye Asemani" based on the curriculum criteria of "Philosophy for children". *Journal of Thought and Children*, Research center of Human Sciences and Cultural Studies, 3(1), 69-89 [In Persian].
- Najafi, M., Khoshnevisan, F., & Charbshloo, H. (2013). Investigating interpersonal spiritual- affective relationship and its development in primary and secondary school textbooks in Iran. *Modern Educational Approaches*, 8(2), 29-54 [In Persian].
- Yazdani, F. (2012). Designing an instrument for measuring information literacy of Payam-e-Noor University Students. *Quarterly Journal of Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 2(4), 29-52 [In Persian].
- Yazdani, F. (2015). *The methods of educational assessment and evaluation*. Tehran: Payam-e-Noor University [In Persian].